

Historien om Ringstedgade 6- 8 Lützhøfts købmandsgård

af

Poul Low Møller

15. maj 2013

Illustrationer: Poul Low Møller

Den yderste gade mod vest

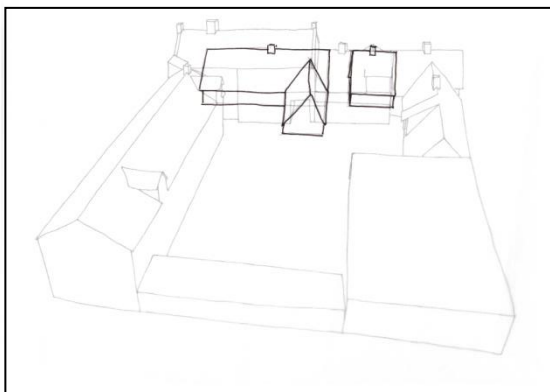
Første gang man støder på navnet Ringstedgaden er på Peder Hansen Reesens kort over Roskilde som han skitserede i 1677 lige efter svenskerkrigenes ophør. Her ligger gaden som den yderste gade mod vest med en husrække, der nærmest danner vold ud mod de åbne marker. Husene er lerklinede bindingsværkshuse, mange med strå- eller halmtag og enkelte med tegltag.

På denne tid beskattes husene efter antallet af ildsteder, men da den enevældige kong Frederik d. 4 i 1682 omlægger beskatningen til beskatning af grundens og bygningernes værdi, bliver alle landets matrikler for første gang opmålt. I bygnings- og grundtaksprotokollen for Roskilde tilhører grunden, hvor Lützhøfts købmandsgård ligger i dag, snedkeren Peder Jensen som har et 11 fags lerklinet bindingsværkshus ud mod Ringstedgade indrettet til stue, køkken og værksted. Op til forhuset støder 4 fags længe med halmtag som er indrettet til lade. Peder snedkers hus, som det betegnes i protokollen ligger på en 30 alen bred grund, med en bagvedliggende have. Syd for Peder snedkers hus ligger Rasmus kræmmers 20 alen brede grund med et lille 3 fag hus på. De to jordstykker er det, der i dag udgøres af Lützhøfts købmandsgård.

I begyndelsen af 1700-tallet sælger Peder Jensen gården til kleinsmed Søren Matzon og de følgende årtier er gården hjemsted for kleinsmede, først Søren Matzon, der i 1727 sælger til sin svigersøn, Christopher Christophersen Willing som senere, omkring 1735 sælger den videre til kleinsmeden Jørgen Hansen. På dette tidspunkt beskrives bygningen stadig som 10 fag lang med lerklinet bindingsværk, tegltag mod gaden og halmtag mod gården. Det er dog ikke utænkeligt at der er tale om samme bygning, som Peder Jensen havde i 1682 og at forskellen i fag er et udtryk for den nøjagtig der blev målt med.

I panteobligationerne stiller såvel den unge Willing, som Jørgen Hansen sikkerhed ikke kun i bygninger og grund, men også i bygningens 2 vindovne og bilæggerovn samt deres smederedskaber, en blæsebælg, en ambolt og to skruestikke.

Jørgen Hansen opfører et 6 fags lerklinet bindingsværkshus med halmtag vest i gården og op til det sydlige skel mod rådmænd Anders Rasmussen Langes øde plads, indrettet til lade og stald, eller avlshus, som det kaldes.

Peder Jensen snedkers gård
og Rasmus Andersen kræmmers hus
1682

De to grunde der i dag udgør
Lützhøfts købmandsgård

Ringstedgaden ca. 1765 i et af
Vejdirektoratets tidligste kort, tegnet
af franskmænd Jean Marmillod

I 1741 køber skrædderen, Søren Larsen Helbech gården, der ligger mellem rådmand Anders Rasmussen Langes øde plads mod syd, Hans Sørensen tømmermands enkes hus mod nord, mod øst afgrænses af Ringstedgaden og mod vest af Krabiens vænge. I Roskilde var man endnu ikke begyndt at anvende matrikelnumre, men i stedet blev den enkelte grund beskrevet ved dens beliggenhed i forhold til de tilstødende arealer. Søren Helbech beholder dog kun gården i 3 år, sandsynligvis fordi han vælger at tage med familien til Aalborg, hvor han senere bliver konsumptionsbetjent.

Som en af de mange investeringer, der var sædvanlige for datidens borgmestre og rådmænd, køber Roskildes borgmester, Morten Munthe gården af Søren Helbech i 1744.

Lovliggørelse og sammenlægning

Ved den sidste af de to store brande, der rammer Roskilde i 1731 og 1735 brænder også nogle af husene i Ringstedgade, men ilden, når at stoppe lige inden den når op til "vores" grund, idet Rasmus kræmmers gamle hus i mellemtiden er blevet revet ned og pladsen dermed ligger øde og danner et naturligt brandbælte. Som en konsekvens af de store brande indføres der regler om at genopbygning og nybygning stadig kan ske i bindingsværk, men dette skal udfyldes med sten mod gaden og tagene skal fremover være af tegl.

Det er sandsynligvis Morten Munthe, der foretager denne "lovliggørelse" af bygningerne. Munthe har udover Søren Helbechs ejendom også købt den mod syd tilstødende øde plads tilhørende rådmand Anders Rasmussen og sammenlagt disse to grunde til det, der i dag udgør Lützhøfts købmandsgård.

I sommeren 1750 vælger Morten Munthe dog at sælge gården, der ligger mellem Casper Willing hattemagers gård på den søndre side og Thomas Basse gård på den nordre side, til kobbersmeden Niels Pedersen. Til at financiere overtagelsen formidler borgmester Munthe at Niels Pedersen kan låne 450 kurant af Roskilde Domkirke. På denne tid var kirke, skole og fattigvæsen tidens officielle låneinstitutioner, idet der går et lille århundrede før de første sparekasser og banker dukker op.

Til gården hører, som til de øvrige bygårde et såkaldt perpetueret (forpagtet) jordlod uden for byen. Dette lå på Søndre ås i det man på den tid kaldte Store Hale på Store Hede. I dag er området et industriområde i Hedehusene.

Kobbersmedens dårlige økonomi

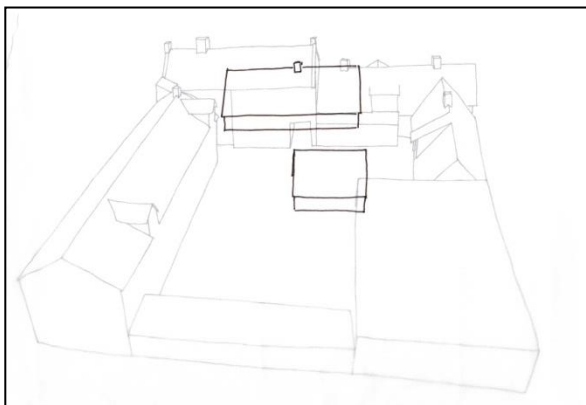
Ved Niels Pedersens overtagelse består gården af et 12 fags forhus mod gaden i bindingsværk med tavl (udfyldninger) i mursten mod gaden og lerklinet mod gården. Taget er teglhængt og huset har i alt 13 fag enkelte vinduer, hvoraf de 10 er med skydeskodder, som der også var på en stor del af de andre huse i gaden. Skydeskodderne var store lodretgående plader, der kunne skydes op foran vinduer om natten. Bygningen blev opvarmet af en bilæggerovn og en vindovn med aftræk til de to skorstene.

Men det går ikke så godt for kobbersmeden, der jævnligt må låne sig til livets ophold og dermed give en stor del af sit indbo i pant, heriblandt et par hørlærreds lagner med hans navnetræk på. Efter 16 år ser han sig nødsaget til at sætte sin gård på offentlig auktion. I 1766 bliver det med offentlige plakatoslag og trommeslag i byens gader og stræder hele 4 gange bekendtgjort, at der holdes offentlig auktion over gården, men uden at der dog er nogen, der vil byde mindstebeløbet på 600 rigsdaler.

Niels Pedersens lånemuligheder er løbet ud og da han bl.a. ikke kan indfri en gæld på 96 rigsdaler til gårdmand Albreht Jørgensen fra Vridsløsemagle, ser denne sig nødsaget til at inddrive gælden ved auktion over de pantsatte effekter og en del af det øvrige indbo. Dette fordeles på over en snes borgere, heriblandt Ingemann skarpretter, der erhverver den Weimarske bibel for 5 rigsdaler og 8 skilling. Men de næsten 200 effekter indbringer kun omtrent 100 rigsdaler, nok til at indfri gårdmandens gæld, men dog ikke nok til at indfri øvriges, hvorfor han må stille bl.a. sine kobbersmederedskaber i yderligere pant. Da Albreht Jørgensen dør samme vinter, indgår der i hans efterladte bo stadig et simpelt lånebevis på 50 rigsdaler fra Niels kobbersmed.

Kobbersmed Niels Pedersens gård - facaden 1750

Kobbersmed Niels Pedersens gård - 1750 - 1765

Skydeskodderne, som blev kørt op foran vinduerne om natten

Fra håndværkerbolig til embedsbolig

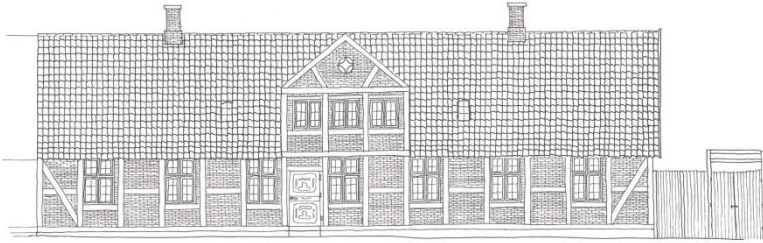
Et par måneder senere lykkes det dog Niels Pedersen, at få afhændet gården til herredsfoged Peder Schou for 620 rigsdaler. Denne går straks i gang med at ombygge gården, sandsynligvis for at indrette den som sin bolig.

Han river størstedelen af det gamle hus mod gaden ned og bygger et nyt 15 fags langt hus i bindingsværk med murstensudfyldninger mod gaden og med en kvist over 3 fag. Taget på bygningen beklædes som før med teglsten. Huset har en beklædt dør mod gaden og indvendig hollandske døre med tilsvarende karme og beslag samt dobbelte vinduer med engelske rammer.

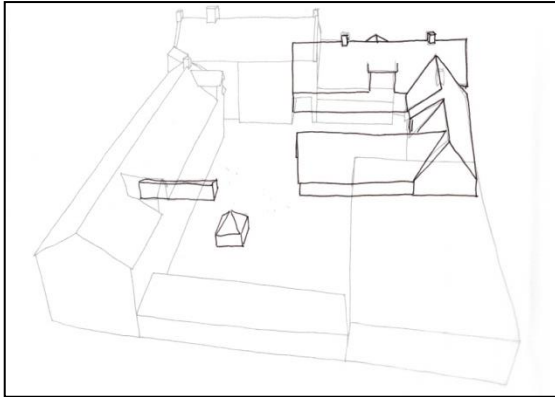
Før denne tid var mest almindeligt med faste vinduer, men med anvendelsen af de nye rammer, inspireret fra England, var disse nu så kraftige, at det var muligt at åbne vinduerne. Bygningen indrettes som førhen med forstue med gennemgang til gården og trappe til kvisten samt værelser på hver side af forstuen, således at det var muligt at opdele bygningen i 2 lejemål.

Som det har været sædvane hidtil og bliver det i en lang årrække fremover beskrives antallet og formen af ildsteder i bygningerne. Det nye forhus opvarmes således af 3 toetages vindovne, den ene forsynet med tromle samt 2 bilæggerovne alle forbundet direkte til skorstenen. Under de 3 fag af bygningen er der kælder med stenvægge. Samtidig opfører herredsfogeden en ny sydlænge på 13 fag med bindingsværk i ege- og fyrretømmer med murede udfyldninger og med tegltag. Sydlængen, der indrettes til 2 kamre, køkken, vognremise og lade har loft vognremise og lade har loft over de 6 fag med udvendig trappe via en tyskerkvist.

Herredsfogeden bevarer den gamle 6-fags vestlænge med halmtag, som han forlænger med 4 fag med tegltag, sammenbygger med sydlængen og indretter til stald. Herudover bygger han et 7 fags halvtagshus, d.v.s. hus med tag, der kun har fald til den ene side, som anvendes til lokummer og svinesti.

Herredsfoged Peder Schous gård - facade 1766

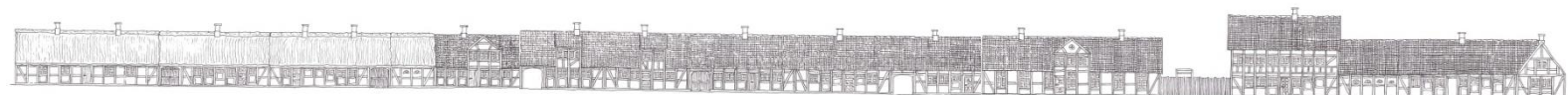
Herredsfoged Peder Schous gård
som den så ud helt frem til 1859

Facadeudsnit som Peder Schous gård så ud

Mod gaden opsætter han nyt plankeværk med et portfang og i gården udskifter han den gamle træbrønd med en stensat brønd med pumpeværk. Det gamle plankeværk bruger han til afgrænsningen mod haven.

Bygningen er Ringstedgadens prægtigste hus på den tid og knap 100 år senere kopierer købmand Kornerup facadens udseende, da han bygger sin gård i Ringstedgade 22, hvor man stadig kan se det karakteristiske udseende.

Ringstedgadens vestre side - 1771

Med denne forandring er "grunden lagt" til den ejendom vi kender i dag. Bortset fra at forhusets facade mange år senere bliver erstattet af grundmur (helt muret facade) er både forhuset og sydlængen med ganske få ændringer identiske med det forhus og den sydlænge, der i dag danner rammen om købmands- og slagterbutikken og de tilstødende udstillingslokaler.

Allerede året efter sker der af uafklarede årsager ret hurtigt 2 ejerskifter. I foråret 1767 sælger herredsfogeden gården til amtsforvalter Bertel Michal Rosted og allerede et par måneder efter sælger denne gården videre til sognepræst ved Vor Frue kirke i Roskilde, Hans Christian Thestrup.

Præstegård og rådmandsgård

Sognepræsten foretager ikke nogen ændringer eller vedligeholdelse på gården under sit ejerskab af den, så da han i begyndelsen af 1782 får nyt sognekald i Arendal i Norge er det en lidt slidt gård, som domprovsten lader gå på offentlig auktion på sognepræstens vegne. Den højstbydende og nye ejer af gården bliver oberstløjtnant Valentin von Berger, der er chef for den indkvarterede eskadron husarer i Roskilde. Men igen sker der et hurtigt ejerskifte, denne gang sandsynligvis fordi von Berger bliver chef for eskadronen i Jægersborg. Han sælger allerede i januar 1783 gården til rådmand Friderich Hansen.

I 1786 foretager Rådmand Hansen derfor en større hovedreparation af gården, hvor bygningerne får nye tage og alt tømmer og murværk bliver renoveret. Også indvendig bliver husene renoverede med nye oliemalede vægge.

Ud til gaden opføres et nyt 5½ alen (ca. 3,5 m) højt plankeværk med egestolper og træværk i fyrretræ og med et stort portfang med dobbeltport. I haven bygger Rådmand Hansen et grønmalet lysthus. Totalt set medfører forbedringerne en forøgelse af ejendommens værdi på 25% i forhold til den ordinære vurdering 5 år tidligere.

I 1809 ansøger Friderich Hansen, som i mellemtiden tillige er blevet birkedommer og herredsfoged, om at måtte blive "entlediget" fra sit embede i forbindelse med nedlæggelsen af Sct. Jørgens og Bidstrupgårds birk. Kong Frederik den 6. udviser sin nåde til, at Friderich Hansen bliver afskediget imod "at han skal nyde af det første embede 250 rigsdaler årlig pension samt bruger af 4 tdr. land i Rådmandsvænget; og af birkedommerembedet de faste indkomster, af hvilke han hidtil har været i besiddelse."

Friderich Hansen kommer dog kun til at nyde sit otium i et par år, da han dør i efteråret 1811, hvorefter hans enke Ariane må sælge gården. Og igen gennemgår ejendommen et par hurtige ejerskifter. I første omgang er det byens postmester Jens Michael Malling, der køber gården, men da han allerede to år efter skifter embedet i Roskilde ud med et tilsvarende i Horsens, hvor han for øvrigt bliver udsat for Danmarks første og stadig uopklarede postrøveri, sælger han gården videre til prokurator Nicolai Christian Dahlstrøm, der er fuldmægtig ved Ramsø og Tune herreder.

Malermesterens gård

Denne igangsætter straks en større renovering af gården, men må inden denne er afsluttet og af uvisse årsager i 1813 sælge gården til den fra Frisland indvandrede malermester Hedde Jantzen Ehlers.

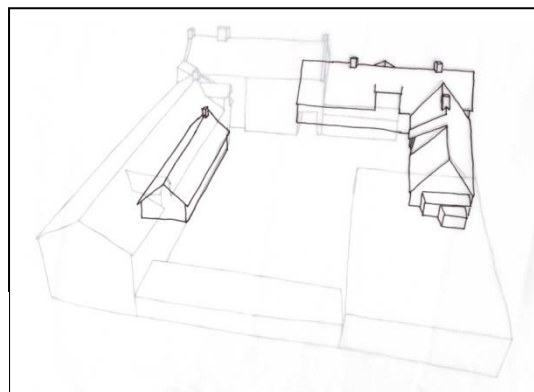
I købsaftalen må Ehlers forpligtige sig til at overtage de arbejder som tømmermester Odker er i gang med og færdiggøre disse i regning samt overtage de brædder og materialer, der ligger i gården. De materialer, der stadig ligger på oplagspladsen i København overtager Ehlers for indkøbsprisen. Som en detalje i den indgåede købsaftale, anføres, at sælger og køber skal dele frugten fra haven.

Købsaftalen afspejler den statsbankerot og tilknyttede pengeomlægning, som landet derved måtte igennem, idet alle beløb bliver angivet i såvel de gamle kurser, bl.a. rigsbankdaler sølvværdi som de nye rigsbankdaler navneværdi.

Malermester Ehlers indretter sit malerværksted i sydlængen og efter et par år nedriver han den gamle vestlige længe og opfører i stedet en ny længe mod nord i samme dimensioner som sydlængen og ligesom denne opført i bindingsværk af ege- og fyrretømmer med murede vægge og tegltag. Bygningen indrettes til kamre, stald, lokum og brændehus mod vest og med et bageri mod øst med bageovn og en indmuret kobberkedel på 3/4 tøndes størrelse, som er rumfanget af kedlen. I rummål svarer 1 tønne til ca. 130 liter. Mens han selv indretter malerværksted i sydlængen udlejer han bageriet til skiftende bagermestre fra byen.

En af disse er John Andreas Horn, som forelsker og gifter sig med Ehlers datter, Hedevig og ved malermesterens død i 1857 overtager gården, idet Ehlers søn fortsætter faderens værksted i sydlængen.

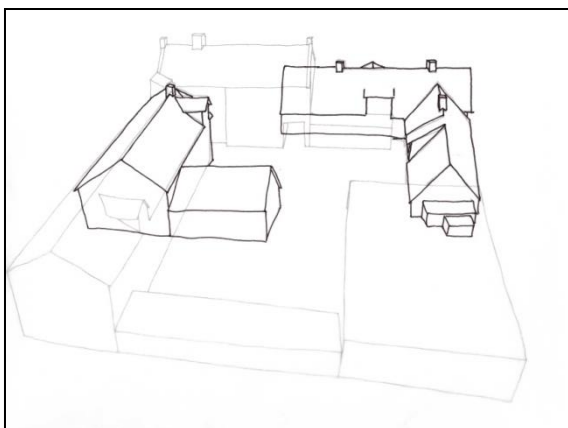
Malermester Hedde Jantzen Ehlers gård
den første nordlænge bygges - 1817

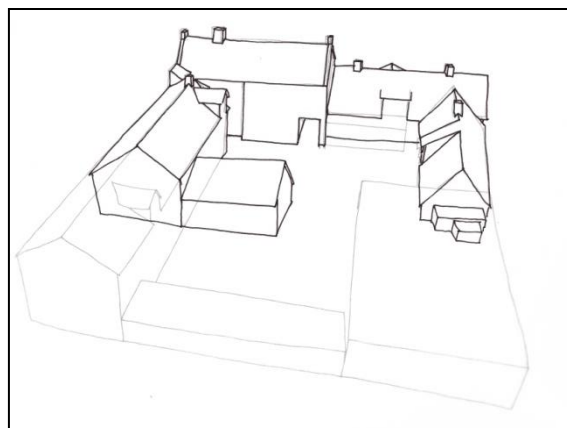
Bagermesteren udvider

Med Horns overtagelse starter den næste blomstringstid for gården. I 1859 beslutter han sig for at nedrive den gamle nordlænge og i stedet opføre en ny og større længe i 2 etager, indrettet i den østlige ende med brødkammer, tørre- og melloft med 6 zinkbeklædte melkasser og en stor bageovn med egen kedel. Den resterende del af bygningen indrettes til kornloft. Samtidig opfører Horn en ny en-etages vestlænge på 10 fag stødende op til nordlængen og som anvendes til lo, stald, vognremise og karlekammer.

Bygningerne står færdige i 1860, men Horns forretning går så godt, at han allerede i 1863 kan foretage næste store udvidelse. Her bygger han nyt to etages forhus til beboelse, idet han afkorter det eksisterende forhus med 3 fag. I den nye bygning etablerer han portåbning for at give adgang til gården. Under bygningen etableres kælder og i for at skabe de lovkrævede flugtveje bygges et smalt trappetårn mellem den nye bygning og nordlængen.

Bagermester John Andreas Horns gård
den nye 2 etages nordlænge bygges - 1859

Bagermester John Andreas Horns gård
Det nordre forhus bygges - 1863

Bagermester John Andreas Horns gård - facade 1863

Som noget forholdsvis nyt udfører han beboelsesbygningen med russiske skorstene, som er så tynde, at skorstensfejeren ikke længere kan kravle ned i dem, men må rense dem med reb, kost og kugle. Skorstenen danner aftræk fra to indmurede kobberkedler i kælderen og i alt 13 kakkeloven samt en strygeovn, hvor pigerne kan varme deres strygejern.

På det afkortede forhus ændrer bagemester Horn facaden fra at være udmuret bindingsværk til at være grundmuret, d.v.s. udelukkende opbygget af mursten. Herudover ændrer han indretningen, så værelserne i den nordlige ende i stedet bliver til butik med bageriudsalg.

Da bagemester Horn dør, forholdsvis ung, i 1874 fortsætter hans kone bagerivirksomheden i endnu en snes år, indtil hun i 1892 sælger ejendommen til købmanden Elias Oluf Lützhøft, der har etableret sin urtekramhandel oppe på hjørnet af Ringstedgade og Støden.

Købmandsgården

Elias fortsætter den driftighed som bagemester Horn havde. Som det første inden han flytter sin forretning, udvider han butikken med en lav tilbygning mod gården, så den bedre passer til det større varesortiment der er i en købmandsgård. Den udvendige nedgang til kælderen bevares, men er nu kommet "i tørvejr".

Samtidig inddrager Lützhøft den gamle frugthave i gårdspladsen, så der bliver den fornødne plads til de mange tilrejsende gårdmænds vogne og heste, men den inddragede have bliver aldrig belagt med brosten, som den øvrige del af gårdspladsen, så man i dag stadig kan se skellet mellem dem i gårdens belægning. Bagest på grunden bygger han et par skure til oplag af bl.a. kul og brændsel.

Der skal dog kun gå en halv snes år, før Elias Lützhøft i 1900 nedriver den vestlige længe og i stedet forlænger den to etages nordlænge til dobbelt længde, sådan som den er i dag. Ud over det bageri, der stadig udlejes i den østlige ende, kommer resten af bygningen til at rumme kornlofter og i stueetagen en stald til hans egne heste samt en stald med brostensbelægning og 13 bås med ædetrug så de gæstende gårdmænd kan have deres heste ordentligt opstaldet mens de handler med købmanden og besøger Roskilde. I forhuset nedlægger han værelserne mod syd og indretter i stedet en butik til udlejning, det der i dag er blevet slagterbutik.

Elias etablerer endvidere en hestegang, hvorved hesten kan trække et kagebrækker til knusning af de foderkager, han køber på olie- og sæbefabrikkerne, hvor de er blevet til rest efter udpresningen af soya- og andre olier. Hestegangen er dog noget af det første som købmandssønnen Jens Christian Petersen skiller sig af med, da han efter Elias død i 1903 køber gården af hans enke, Ida Georgine. I stedet indretter Chr. Petersen en mindre mølle med mekanisk dreven kagebrækker, havrekværn og sigtemaskiner.

Ved overtagelsen er omsætningen i det, der nu er blevet en kolonial-, korn- og foderstofforretning på omkring 130.000 kroner, hvilket svarer til ca. 9 millioner kroner i nutidens værdi. En omsætning, som Chr. Petersen under første verdenskrig næsten fordobler, men som efter denne, igen falder til det oprindelige niveau.

Chr. Petersen foretager ikke de store ændringer og vedligeholdelsesarbejder i købmandsgården. Han udvider dog det vestlige halvtag og etablerer rampe til af- og pålæsning af de tungere varer og bygger i 1925 garage til sin bil. Chr. Petersen har dog ikke selv kørekort, da han ikke kan lide at køre bil, men hans kone bliver den første i Roskilde, som erhverver kørekort.

De næste år hjælper hans to sønner, Carl Viggo og Verner mere og mere til i butikken og da han dør i 1955 overtager de og viderefører butikken indtil Roskilde Kommune køber ejendommen i 1979.

Kommunen går straks i gang med at registrere og restaurere de væsentlige dele af bygningerne, der med tiden er blevet noget forfaldne og i 1982 kan Roskilde Museum genåbne Brødrene Lützhøfts købmandsgård med en butik der er bragt tilbage til udseendet og varesortimentet fra ca. 1920.